

HARIDUSMÕISTEID KUUES KUUES

Haridusleksikon. Toimetaja Rain Mikser. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2013. 282 lk.

Hariduse ja kasvatuse sõnaraamat (eesti-inglise-saksa-soome-vene). Koostanud Viivi Maanso (töörühma juht), Tiiu Erelt, Mari Kadakas, Ulve Kala-Arvisto, Inger Kraav, Helin Puksand, Eva Tamm, Inge Unt. [Soome terminid Paula Sajavaara, vene terminid Juta Veimer, Roman Kalas.] Toimetaja Tiiu Erelt. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2014. 515 lk.

2007. aastal andis Õpetajate Leht teada, et 18. oktoobri mõttetalgutega on Haridus- ja Teadusministeeriumi (HTM) eestikeelse terminoloogia toetamise programmi (2008–2012) raames alanud haridussõnastiku koostamine, mida

hakkab juhtima Rain Mikser. Kohe ja-gunesid kaasatud teadlased kaheks töörühmaks: Airi Liimetsa eestvõttel hakati koostama filosoofilise plaaniga haridusleksikoni, Viivi Maanso juhtimisel viiekeelset haridussõnastikku.¹ Kahe viimase aasta jooksul on mõlemad jõudnud kaante vahele. Tõsi, toona loodetud põhikoostajaid on kõrvale jäänud ja uusi lisandunud, kuid kaasatute lõppnimestik on äärmiselt esinduslik ja hõlmab kokku enam kui pooltsada inimest.

Haridusleksikoni² 30-liikmeline autorkond on seadnud eesmärgiks kirjeldada eesti haridus- ja kasvatustea-

¹ R. Juurak, Algas haridussõnastiku koostamine. – Õpetajate Leht 26. X 2007.

² Vt ka Eesti esimene haridusleksikon – ajalooliselt oluline. Mari Kleini intervjuu leksikoni toimetaja Rain Mikseriga. – Õpetajate Leht 13. XII 2013.

duste kontekstis „valdkonna olulise- maid märksõnu, nendega tähistatavate mõistete arengulugu ning vastavate teaduslike uurimisvaldkondade põhijooni minevikus ja tänapäeval” (lk 7). Leksikon sisaldab 43 ülevaatlikku artiklit. Selle on toimetanud Rain Mikser, kes on ka 16 artikli autor või kaasautor. Tema sõnul (vt eessõna) on teos mõeldud kogu haridusüldsusele.

Artiklid on suhteliselt mahukad, nende põhisisuks on iga pealkirjana esitatud mõistevaldkonna arengulugu ja tänapäev lääne kultuuriruumis: *alg- ja põhiharidus, alternatiivpedagoogika, alternatiivpedagoogilised kontseptsioonid, alusharidus, andragoogika, didaktika, elustiil, eripedagoogika, e-õpe, haridus, hariduse kvaliteet, haridusfilosoofia, hariduspoliitika, haridussotsioloogia, haridusstandard, haridustehnoloogia, hindamine, inimesekäsitus, kasvatus, kasvatusfilosoofia, kasvatussteaduslikud paradigmad, kasvatussteaduslikud uurimismeetodid, keskharidus, kooli kliima ja kooli kultuur, kultuur, kutseharidus, kõrgharidus, lapsepõlv, loovus, mitmekultuuriline haridus, paradigma, pedagoogika, pedagoogika ajalugu, pedagoogiline antropoloogia, pedagoogiline psühholoogia, praktika, soouuringud haridus- ja kasvatusvaldkonnas, sotsiaalpedagoogika, teadusfilosoofia, õpetajaharidus, õppekava, õppevahendid, õppimine*. Artikli päises esitatakse põhimõiste(te)le vastavad või põhijoontes kattuva mõistesisuga oskussõnad inglise, saksa, prantsuse, soome ja vene keeles; järgnevad esile toodud lühidefinitioon ning umbes 4–5 lk teemaarendust. Leksikonidele üldomaselt ei viidata allikatele artikli sees, kuid selle järel on allikate lühem või pikem loend. Kirjandus on asjakohases koosluses nii piisavalt tagasisaavatav kui ka piisavalt värske ja peegeldab ka Eesti mahukamaid või olulisemaks peetud uurimusi.

Ainevalik mõjub mõneti juhuslikuna ja võib osati olla tingitud aja survest, 30 kaasatud teadlase pädevusvaldkonnist

vm asjaoludest, kuid kokku on see üldis- tav ja oluline. Leksikon kui tervik annab ühtaegu kognitiivse ja sotsiaalkultuu- rilise sisu teose pealkirja põhitermi- le *haridus* ja seostab selle teise olulise terminiga *kasvatus*, tehes seda mitme- sugustele hariduse ja kasvatusse filosoofilistele ja teaduslikele diskursustele ja nende võtmenimedele otsesõnu viidates. Toimetaja mainib oma eessõnas: „...leksikon ei peegelda eesti haridus- ja kasvatussteaduste lõplikku seisundit ega üheselt määratletud struktuuri, vaid on valdkonna rahvusliku arengu etapp, mis on avatud muutustele, edasiarendusele ja konstruktiivsele, heatahtlikule mõttevahetusele” (lk 8). Artiklite retsen- seerimine nõuaks meie parimatest kasvatussteadlastest ja haridusfilosoofidest avaramat kursisolekut, mida siinkirju- tajal ei saa olla. Teos on aga müügil ja Digaris e-kujul kättesaadav,³ mis lubab igal kasutajal hõlpsasti kujundada oma seisukoha, olgu juttu tervikust või selle kindlast osast.

Väärtuslik lisa on isikunimede regis- ter, mida ligi 500 nimega seotud lehe- küljeosutuste arvu järgi juhivad klas- sikalise filosoofia kõrval John Dewey⁴ (23 viidet), Jean-Jacques Rousseau (16), Johann Friedrich Herbart ja Jan Amos Komenský (15 viidet). Eesti pedagoogikateadlasi on registris ligi 90, neile osutatakse enamasti 1–2 kohas: kuue viiteni jõuavad Johannes Käis, Heino Liimets ja Inger Kraav, neljani Aleksander Elango, Peeter Põld ja Inge Unt. Ootuspärastest lisadest puudub aine- register. Seda leksikon ilmselt siiski väärriks, sest artiklid seovad hariduster- mineid alamsüsteemidesse ja osa mõis-

³ <http://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/103033> (18. IX 2014).

⁴ John Dewey seisukohti tutvustav kahe- osaline artikkel Eesti Kooli 1935. aasta numbrist on ära trükitud suurepärasel Kir- jandusarhiivis, mis kajastab sõjaeelse Eesti esseistikat ja kirjanduskriitikat. <http://www.kirjandusarhiiv.net/?p=660> (20. IX 2014).

teid kordub eri kontekstides, k.a mitme nimetuse all. Aineregister kergendaks asjakohase teabe igasuguseid otsinguid – elame ju pidevate otsingute ja küsimuse saatel, kas leitud allikas on usaldusväärne, kuid haridusleksikon just seda on. Praeguseid digikeskkondade võimalusi arvestades saab aga puuduva registri igal ajal leksikonile lisada ning siduda selle otsingumootoritega ja Vikipeediaga, muidugi kui HTM tegevust rahaliselt toetab. Hetkel tuleb leksikon Digaris avada ja selle sees ise terminiotsinguid teha.

Seni käepärastest digiallikest hoolimata on haridusleksikonil suur sisuline ja selle kõrval ka terminoloogiline väärtus: artiklid suhestavad eri paradigmat ja koolkondade, keelte ja keelevariantide mõistesüsteeme ning mitmed ka eri maade realiteete. Nimetatagu, et termineid ei esitata normatiivselt ja seepoolest erineb allikas värskest viiekeelsest haridus-sõnastikust. Ehkki Rain Mikser nimetab leksikoni eessõnas toona ilmumata „Hariduse ja kasvatuse sõnaraamatut” väljaande teiseks osaks (lk 7), ei moodusta need kaks raamatut selgesti haakuvat tervikut. Selle kujundamine nõudnuks üht ja sedasama toimetajat ning terminikorrastuse poolelt ühelaadseid eesmärke ja kooskõlastatud põhimõtteid.

Viiekeelne hariduse ja kasvatuse sõnaraamat. Toimetaja Tiiu Ereli sõnul on raamatu sihtrühmaks õpetajad, teised pedagoogid, õppejõud, haridusametnikud, üliõpilased ja lapsevanemad. Eesmärgiseadet otsesõnu ei leia. Kaude võib selle välja lugeda toimetaja väitest, et „...põhimõtteliselt [on] olnud kõik nagu muude erialade oskuskeele korrastamisel” – just terminikorrastus näibki olevat sõnaraamatu koostajate peaeesmärk, sest samas taunitakse haridusvalla „[r]ohkete võõrsõnadega pseudoteaduslikku oskuskeelt ja bürookraatlikku euroslängi...” (lk 5).

Sõnastik on valminud autorite koostöös paljude ristuvate valdkondade

eriteadlastega. Nii on püütud hõlmata kasvatuse ja arengu, alus-, põhi-, kesk- ja kõrghariduse, üld-, kutse- ja huvihariduse, eripedagoogika, andragoogika, sotsiaalpedagoogika, didaktika, õppetöö ja õppevahendite, koolikorralduse, haridusasutuste liikide, haridussotsioloogia, kasvatusteadusliku uurimistöö, pedagoogika ajaloo ning infotehnoloogia kui e-õppe aluse termineid, vähem filosoofia ja psühholoogia omi. Tohtu töö mõtmeid ei kujuta ette keegi peale tegijate, kuid mingit aimu annab sellest eessõna Tiiu Ereli kui sõnaraamatu toimetaja sulest. Mõneti on kahetsusväärne, et eessõna ei kirjutanud kasvatusteadlane (see ei käi muidugi „Sõnaraamatu vormi” osa kohta (lk 11–17), mis töötab kasutusjuhendina). Mõistevaldkonna enda asjatundja tajuks adressaati teisiti ja suhestanuks ehk sõnastiku terminikorrastuse alused ala senise terminiloomega, argumenteerides kolleegile näitlikumalt korrastustarbe põhjusi ja näidates tagajärgi.

Märksõnad – eessõna järgi 4850 eesti terminit – on järjestatud tähestiku alusel, mida koostajad on pidanud kõige käepärasemaks vormiks, ja õigustatult. Palju termineid kuulub üheaegselt mitmesse hariduse-kasvatuse allvaldkonda ja avaralt defineeritud adressaadigi tõtu ei sobiks spetsiifilisem liigitusalus. Siiski, tähestikus ei pruugi terminite esmaotsinguga leida liit- ja väljendterminite põhisõna järgi, kuid see mure kaob siis, kui sõnastik muutub kättesaadavaks veebis.

Kas märksõnavalik on õnnestunud, selle üle ei tahaks isegi diskuteerida. Rohkete erialarühmade diskussioonis on koostajatel tulnud teha mingi mõistlik valik. Alati ei ole õnnestunud üldkeeles sama tähendust kandvaid sõnu terminikooslusest kõrvale jätta (nt *narkosõltlane* ehk *narkomaan*, *rahvatantsupidu*, *rahvapärane*, *pealik*, *sõbratar* ehk *sõbranna*, *erakõrgkool*, eriti kui *erakooli* seletus on ammendav ja *riigikõrgkool*

märksõnana puudub, *sõbrustama* ehk *sõbrutsema* või isegi *manipuleerima* jm). On ka muid liiasusi. Näiteks kui riik on seadusega reguleerinud „lapsehoiu rohkem kui nelja tunni vältel”,⁵ kas siis on vajadust seda väljaspool seadusi – ja vastu argimõistust – liigitada *kaua-* ehk *pikaajaliseks hoiuks*, millele vastandub mõnetunnine *lühihoid*. Eks norides leia ka puudujaäke. Näiteks kui esitada omadussõna *metakognitiivne* kolme põhisõna kontekstis, siis oleks kasulik esitada ka puuduv *metakognitsioon* vähemalt lühiseletusega (nt oma tunnetuskäigu teadvustamine). Kui esitada täisartiklina *lahutamisärevus*, mis tekib lapse lahutamisel armastuse objektist, siis tahaks teada sedagi, mis on *ärevus*, jms. Kohati oodanuks suuremat üldistust, mis on kadunud mõiste jagamisel kahe alltähenduse järgi. Näiteks haridusastmeti esitatud märksõnad *normkoormus* (1) ja (2) ei ole midagi põhimõtteliselt erinevat, erineb vaid astme- ja ametitüüpiline koormuse määr ja selle arvestuse alus (nädal või aasta), kuid see aluski on uute õppevormide ja -viiside tekkega muutunud ega kehti tingimata näiteks oskussõnale antud võrre vastete kontekstis – eestikeelne termin ei tähenda vältimatult Eesti juriidilise hetkeolukorra täpset peegeldust. Kuid sellised detailid ei vääri suuremat tähelepanu. Märksõnastiku ligi viie tuhande oskussõna(kuju) seas on olemas kõik hariduse ja kasvatuse definitsioonide hargnevad komponendid ja väga palju muud üliolulist.

Märksõna juures esitatakse kas täisartikkel, kus on termini lühiseletus (toimetaja sõnul pole need klassikalised definitsioonid, vaid piirdeselgitused), kõik hõlmatud sünonüümid, kasutussoovitused ning saksa, inglise, soome ja vene vasted (vt nt artiklit *kauahoid*) või süno-

nüüm, mille alt termini täisartikli leiab (nt *pikaajaline hoid*, sama mis *kauahoid*). Ka artiklita sünonüümi juures võib olla kasutussoovitusi (vt allpool). Seletusi on ära jäetud harva ja peamiselt terminite juures, mida motiveerivad eesti tarindi tüüp (nt *verbaalne suhtlus*, *sõnaline suhtlus*; *tasuline õpe*; *sõnalipik*, *sõnakaart*) ja/või lai üldkeelne kasutus (*emakeel*; *naiselik*, *feminiinne*). Kohati on selline esitus ka paratamatu – näiteks ei ole emakeele mõiste enam ühene, kuid talle ei saa esitada lühiseletusi ja kindlaid sünonüüme, k.a *esimene keel* ehk *L1* või *K1*, süüvimata sotsio- ja psühholingvistikasse ning keelte omandamise ja õppe nüanssidesse; üsna sarnaselt võib *naiselikkust* seletades sattuda vastuollu feministliku või laiema poliitiliselt korrektseks peetava maailmapildiga. Sageduse rolli seletustarbe määrajana on raskem tabada – näiteks pole *sõnalipik* kui keeleõppe abivahend kindlasti sage, tema sünonüüm *sõnakaart* on pisut levinum,⁶ kuid seletus neil puudub, samas kui *numbrilipik* esitatakse seletusega. Kohati asendab seletust kasutusnäide ja tõlkevastet seletus, mille ees seisab osutus „kaudtõlge”, vt nt *tasemetest* või liitsõnad esiosaga *tasandus-* vene keeles. Vormi poolelt annab sõnastik infot tsitaatainese kohta (kalkdiki, nt *enfant terrible*), harva on tulnud lisada hääldus- või muuteinfot (esitatakse eri liiki sulgudes: *freegan* [friigän]; karts <om kartsa>, kõuk <om kõugu>).

Sõnastik on selgelt normatiivne ja artiklid seostatud sellel alusel: täisartikkel on nn eelistermini ehk autorite ja/või nende konsultantide eelistatud nimetuskuju juures. Pole seega teada, kui suurel osal märksõnadest on täisartikkel ehk kui palju on tegelikult termineid kui eri viisil tähistatud oskusmõisteid. Eelistermini soovitud sünonüümid esi-

⁵ Vt Sotsiaalhoolekande seadust elektroonilises Riigi Teatajas: <https://www.riigiteataja.ee/akt/129062014071> (20. IX 2014).

⁶ Google leiab otsingule *sõnalipik* 18 ja otsingule *sõnakaart* umbes 2500 vastust, enamasti koosluses *numbrikaart*, *sõnakaart*, *arvukaart*.

tatakse nii artiklis kui ka tähestikulise märksõnana ilma lisamärgendita, sobimatud oskussõnad on väiksemas kirjas ja looksulgudes ning kannavad märgendit HALB. Viimast kohtab sõnaraamatus väga palju. Sünonüümide järel on muidki märgendeid, mis osutavad sõna kasutusväärtusele keeles, mille sõnakuju märgendit kannab – sünonüüm võib olla kõnekeelne eesti, saksa, soome või vene sõna (märgend KÖNEK), ajalooline (AJ) või vanamoeline termin (VAN). Kohati käib märgend küll esitatud sünonüümi kohta, nagu *suurkool* ülikooli vanamoelise sünonüümina, kuid jääb sõnale eesti hariduskontekstis kitsaks – veebiotsingute järgi tähistab *suurkool* praegu *väikekooli* vastandmõistet. Märgendid on avatud nii sõnaraamatu vormi ülevaates kui ka otseses lühendite loendis. Artikleid seovad ka viited *ur*d ja *ut ka*, mis toimetaja sõnul suunavad ainult tähenduslikult seostuva eelistermini juurde. Osutusedki on sageli valdkonna sõnapesade korrastamise loomuga, nt *veebiülem* ehk *veebmeister* on seotud terminiga *süsteemiülem*, kuid seostatud võib olla vastandsõna, viide teisele artiklile vältimaks eksimõistmist jne. Kohati asendab või täiendab mäрге *vastand* sõna seletust, vt nt *verbaalne suhtlus* (seletuse ta vastand *mitteverbaalsele suhtlusele*), *massikultuur* (seletuse järel esitatakse vastand *kõrgkultuur*) vm.

Kas terminieelistustel on levikupotentsi, näitab aeg. Näiteks hakkas silma, et õpetaja vm kutse taotleja *eriala ettevalmistusele* eelistatakse sõnaraamatus *erialast väljaõpet*, ehkki väljaõpe on TÜ korpuste järgi olnud tugevasti seotud sõjaväeliste struktuuridega (KGB, spionaaž, sõjaväelased, tsiviilkaitse) ja veidi ka loomadega (koerad), laienedes 1990-ndatel tõepoolest ka kutseõppesse (k.a nt IT-ala, ehitusajajatundjad, arstid⁷

⁷ Google annab nt *arstide väljaõppe* otsinguga 267 kasutusjuhtu ja *arstide ettevalmistuse* puhul 520, sh Eesti Arsti veergudel.

jms). Niisamuti on kohati küsitav, millega võrdväärtetest sünonüümidest on täisartikkel seotud. Näiteks kui siduda artikkel *düüsfäägiaga* selmet tema sünonüümiga *neelamishääre*, jätab see mulje vöörtermini eelistamisest, eriti kui sõnaraamatu vormikirjelduses öeldakse selgel sõnal, et „[e]elistermini juures on artikkel” ja rööptermini juures viide (vahest see ongi koostajate eelistus). Muidugi on palju artikleid seotud omasõnaga, nt *söltuvuse* ja mitte sünonüümse *adiktatsiooniga* või *pädevuse*, mitte *kompetentsi* ega *kompetentsusega* (iseasi on, kas eraldi oskussõna ei vajaks *pädevus* tähenduses ‘pädevusliik’ – ingl *competency* vastena olen ise eelistanud just *pädevusliiki*, millel on loomulik mitmus). Samas võib küsida, kas sõnaraamatus pakutud sünonüümid ja piirdeselt ei kitsenda siiski termineid isegi asjaomase ala piirides. Näiteks kas *interaktsioon* on ainult *vastastikmõju* või kontekstivi ka ‘koostoime’ ja ‘koostöö’; kas *infovoog* on ainult *infotulv* või paljudes kontekstides ka teabe (infohulka) suunatud liikumine, sh formaalse hariduse, vabahariduse, veebikasutuse, meedia, kodukeskkonna vm kanali kaudu (või sees või nende vahel), ilma et tulva „rohkuse” tähendustunnet oleks oluline, jms. Praeguse hariduskonteksti jaoks on kitsas ka *kirjaoskuse* määratlus, mis ei luba ühendeid ja liitsõnu, nagu *muusikaline* või *matemaatiline kirjaoskus*, eriti aga *arvutikirjaoskus* jms (vasteta jäänud ingl *multiliteracy* viitab muutunud elukeskkonnale, milles reaalse kõrval on vältimatu toimetulek virtuaalmaailma tekstimassiiviga üha uueneva tehnoloogia vahendusel). Kohati võiks sõnastus olla täpsem ja vähem keerukas; nt *pikiuuring* on ‘nähtuse või objektirühma vaatlemine pika aja jooksul, kus eri ajal kogutud andmed annavad infot selle muutumise kohta’ – kas mitte pigem ‘ühe ja sama objekti uurimine tema püsimise või muutumise kohta andmete saamiseks’ (eeldades, et uuri-

mise objekt võib olla olend, ese, nähtus, nende tunnus või tunnuste kompleks)?

Seda rida võiks jätkata, kuid jäägu diskussioon pakutud oskussõnade tähenduse üle muusse konteksti, eriti et raamatu eessõnade väitel ei ole termini mahtu piirdeselgitust esitades arvestatud. Tahaksin aga iga kasutaja südame-tunnistusele koputada, et eesti kirjakeel vajab ühiskeelena (ja seda kujundava hariduskeelena) püsimiseks korrastatud oskussõnavara ja igal võimalusel tuleks eelistada seda sõnakuju, mida haridussõnastik kollektiivsete arutluste tulemusena eelistab või sobilikuks peab. Mõõndust „igal võimalusel” tuleks võtta väga tõsiselt. Kui seda ei tehta, siis peaks taskus olema väga tugevad argumendid, aga mitte maitseotsustused – graafiline ja foneetiline sõna on vaid sümbol, tähtsam on see, missuguse mõistesisu teadlane talle kontekstis annab ja kellele viitab. Pakutud sõnu saab kasutada ka siis, kui nende seletus tutvustatavas allikas on kitsavõitu. Näiteks on *õpilase tunnustamise* mõiste üsna ilmselt laiem kui formaalne kiituskiri, hõbe- või kuldmedal, kuid terminikuju on väga hea; *marginaalne isiksus* ja *manipuleerimine* tähendavad usutavasti ka koolikontekstis ühtlasi midagi muud, kui ütlevad sõnastiku pikad seletused; päris kindel ei julgeks olla, et *popkultuuri* tähendus on üldse sobiv jms. Sõnad sobivad samas ka täpsustatud tähenduse korral, mis ongi keele arengu loomulikem alus.

Mõnes ootamatus detailis jätab soovida esituse süsteemsus. Keel säilitab ajalugu, seega on arusaadav, miks sõnastikus on *pioneer* ja *oktoobrilaps*, kuid viimase võinuks esitada *pioneeri* artiklis, nagu *skaudi* ja *gaidi* artiklis on esitatud *hundu* ja *hellake*. Teisalt, tee mis teed, ajast jääd ikka maha: *printer* on *tindi-* või *laser-*, aga võiks olla juba 4D – kui printer haridusse rohkem puutub kui *koolipink* või *klassiuks* (viimaseid ju ei esitata).

Kohati on võõrvaste kunstlik või ideoloogiliselt küsitav. Näiteks *adolescents* on mõttetu mugand ja tema vaste *noorukiiga* seostub liiga tugevasti meessooga – veebis leiab *adolescentsi* vaevu kümnekonnal kasutusjuhul vastena nii *nooruki-* kui ka *neiuiga*, ise eelistaksin *teismeiga*, mis sobitub üsna hästi erialaseletusega 'vanus puberteedist legaalse täiseani'.⁸ *Didaktika* interlingvaalselt levinud tüvega võib opereerida, kuid viimasel kümnendil väldivad seda väga paljud maad – negatiivse üldkeelekonnootatsiooni tõttu eelistatakse *õpetamist* ja isegi laiemat *haridust* (nt minu alal *mother tongue teaching, mother tongue education, L1 education* ja – viimasel ajal – *majority language education*) või pannakse rõhk selgelt õppija vastutusele (*majority language learning*).

Sõnastikul on üks oluline viga – puuduvad nelja võõrkeele terminite registrid. Kui kõike ka ei jõudnuks, siis ingliskeelsete terminite registri puudumine alandab sõnastiku kasutusväärtust olulisel määral: meie elu käib just sedapidi, et vajame ingliskeelsete oskussõnade eesti vasteid. Seepärast loodan, et inglise terminite register koos lehekülje- või muud tüüpi viidetega eesti terminitele koostatakse lähiajal või tekitab selle sõnaraamatu arvutivariandis iga keele terminiotsingu võimalus (nt eesti *kujundava hindamise* artikli saaks kätte ka otsinguga *formative assessment*). Oluline oleks see ka venekeelsete vastete puhul, millest lähtuvad Eesti venekeelsed, ning soome vastete puhul, mis toetab Soome suurepärase haridus- ja kasvatusteadusliku kirjavara lugemist, ning küllap annaks vähemalt meie ajalookontekst põhjust ka saksakeelseteks otsinguteks.

Mitme keele terminiregistrite koostamiseni tuleb võõrkeelseid termineid

⁸ Tõsi, Wikipedia artiklis *Adolescence* lisatakse, et tüdrukute puberteet kipub praegu algama enne teismeiga, nii et *nooruki-* või *neiuiga* oleks ilmselt täpsem.

kohates oletada, millised vasted neile kõnealusel sõnaraamatus sobiksid. Näiteks võib inglise *formative assessment*’i vastet otsides oletada, et ladinalähtene *formatiiv*-tüvi võiks sobida. Kui niiviisi oletaja sõnastiku juhtumisi avab, leiab ta, et *formatiivne hindamine* on sobimatu ja eelisevaste on *kujundav hindamine*. Mõistesüsteemi termineid panna pole püütud ning kooskõla haridusleksikoniga puudub. Seal (lk 113) pakub Edgar Krull mainitud hindamisliigile vasted (alaliigituse?) *formeeriv*, *protsessi-*, *jooksev* või *kujundav hindamine*, kuid Euroopa keeleõppe raamdokumendi järgi on hindamise liike koguni 13 vastanduvat paari ja koostajate väitel ei ole seegi loetelu ammendav.⁹ (Iseasi, et viimases allikas pole eesti oskussõnad ehk parimal võimalikul kujul, sest kasvatusteadlasi selle tõlke töörühmas ei olnud.)

Võõrkeelsete vastete asjas ei ole ma pädev sõna võtma. Olgu siinkohal kiidetud kõik võõrkeeltega tegelejad ja eriti Paula Sajavaara kui ainsa vabatahtliku välisautori töö selle tohutu terminimassiviga, millega Eesti poolel tegeles kümneid inimesi. Soome vasted ja nende esitus on väga õnnestunud. Kui piirduda paari näitega, siis nt eesti *perspektiiv* kui *tulevikuväljavaade* selmet *väljavaade* on kohmakam kui soome vaste, mida osavalt kitsendatakse sulgudes: (*tulevaisuus*)*näkymä*, ja soome termini maht eesti seletustest ammendavam, nagu vastering *sivistys*, (*yhteiskunnan tunnistama*) *koulutus*, *kasvatus* võrreldes *hariduse* seletusega, jms. Aitäh pikki aastaid kaasa löömast!

Inglise terminitega võrdluses hakkas peale eelnimetatud *competence* ja *competency* eestikeelse eristamatuse silma *community* ja *society*, *social* suhe ning eesti vasted. Viiekeelse sõnaraamatu märksõnade seas on *sootsiumi* ehk (moodsalt) *kooskonna* kõrvalt selgesti

puudu *ühiskond*, mida nt haridusleksikonis *ühiskonna*-tüve kasutusi jälgides ei oleks saanud kuidagi *kooskonna* ega *kooskondlikuga* asendada, kuid *society* tähendab ka seltskonda ja seltsi, mis mõlemad võivad hariduse ja kasvatuse valdkonda ulatuda, ning ühistut, mis võib oluline olla ajaloolises kontekstis. *Community* vaste on küll sobivalt *kogukond*, kuid tekib küsimusi, kas nt eesti *ühiskasulik töö* ei võiks noorsookontekstis karistuse iseloomu puhul olla *community service* ja kas selle töö nimetus muus kontekstis ei ole pigem *vabatahtlik töö*¹⁰ – ühiskasulik on ka igasugune palgatöö avalikkuse huvides. Teisalt ei leidu sõnastikus ebasoovitavana näidatud ühendit *ühiskondlik-kasulik töö* nüüdiskasutuses enam üldse, sõnastikus aga pole levinud *ühiskondlikult kasulikku tööd* ega *ühiskonnakasulikku tööd*. Küsitav vaste ilmselt spordist ülekantud inglise nimisõnale *time out* on lapse karistuse või maharahustamise tähenduses pakutud *aeg maha*, mis nimisõnana ei sobitu eesti lausesse, ehkki pakub osavamale lausestuse ideid (*võta lapsel aeg maha*).

Üks tõrvatilk „Hariduse ja kasvatuse sõnaraamatus” on piinlikud, õiguslikult küsitavad ja mitme autori suhtes lugupidamatud ning desorienteerivadki metaandmed. Mõtlematu on viis, kuidas autoreid näidatakse. Kaanel ja tiitelhel neid ei esitata – viimasel leiame vaid toimetaja nime. Ka tiitellehe pöördel on autorkond esitatud puudulikult: see sisaldab eesti töörühma nimed (Tiiu Ereht, Mari Kadakas, Ulve Kala-Arvisto, Inger Kraav, Viivi Maanso (töörühma juht), Helin Puksand, Eva Tamm, Inge Unt), kelle vastutusel tervik loomulikult ongi, kuid jätab välja kõik need, kes on loonud viiekeelse sõnaraamatu muude keelte osa, eessõna järgi siis Paula Sajavaara (soome terminid),

⁹ Vt Euroopa keeleõppe raamdokumendi (EKSA, 2007) osa 9.3.

¹⁰ Otsingule *vabatahtlik töö* annab Google 486 000 eestikeelset vastust.

Juta Veimeri ja Roman Kallase (vene terminid). Nemat on leidnud nelja-viie tuhande eesti termini vasted keeltes, kus kajastuv teadusvaldkond on (nagu igal pool) pidevas muutumises, teadlased annavad mõistetele eri koolkondade sisu ja kasutavad nende nimetamisel eri oskussõnu, Soomes aga erinevad ka realiteedid ja pedagoogiline mõtlemine tervikuna. Minu sügav kummardus teile! Ka toimetajate hulgas ei nimetata võõrkeelsete sõnarühmadega tegelejaid, kes saavad eessõnas tiitli „üle vaadatud“ (Suliko Liiv ingliskeelsed terminid, Anne Lind saksakeelsed terminid). Eesti töörühma liikmeidki loetletakse tähestiku ja mitte panuse järjekorras. Vahest ei ole inimeste panused võrreldavad, kuid kui mõelda kas või soome vastete leidmisele ja korrastamisele üksi seal, kus teised on töötanud kollektiivselt, siis... Jah. Autorid ju! Selle märkamine oluks ehk suurim tänu, mida suure töö juures võiks loota inimesed, kelle põhimotiiv on ikka ja alati olnud eesti kultuuri toetamine.

See autorkonna autoriõigusega vastuolus esitusviis tekitab olukorra, et igal juhul viidatakse ainult Tiitu Erelti tööle, olgu siis autorite loendi esindajana (*Erelt, T. jt 2014...*) või toimetajana (*Toimetanud Tiitu Erelt*). Soovitan küll tiitellehe pöördele toetudes viidata siiski tekstis *Maanso jt 2014*, bibliokirjes aga kujul *Koostanud Viivi Maanso (töörühma juht)* ja siis kõik teised tähestikus: *toimetanud...* (vt päises). Äkki saab seda viga e-variandis ning edaspidistes trükides parandada ning lisada autorite sekka ka võõrkeelse osa koostajad?

Kahju on ka sellest, et spetsiifiline sõnastik ei lisa terminite allikaid trükis ja veebis ilmunud hariduse ja kasvatus ning nende piirialade sõnastike näol, k.a. hõlmatud võõrkeelte allikad. Eriti kahju on sellest, arvestades neid sõnu, mis on rõõpselt lisandunud ka õigekeelsussõnaraamatasse. Seda viga ei korva mõistega seotud isikute loend, mis omakorda

väga palju võitnuks, kui isiku juurest viidataks artiklile kui nimekasutuse kontekstile analüüsitavas raamatus (vrd leksikoni isikunimeregister).

Kuid lõpetagem positiivselt toonis. Tohtu töö tuletab muu hulgas meelde ilusat eesti keelt, nt *lihane vanem* üldlevinud *bioloogilise vanema* kõrval, tore *urelus* täiendamas *ängi* ja *ahistust*, ladus *aedkool* kohmakate *lasteaed-alkkooli* ja *lasteaed-põhikooli* kombinatsioonide asemel, *prooviuring* asendamas *pilootuuringut*, mille jaoks vahepeal pakutud *katseuuring* ei tule eksperimentaalsena kõne alla, jne. Rõõmsaid leide on kogu meie haridusüldsusel ja valdkonna toimetajatel veel palju ees. Väga tahaks loota, et eesti inimesed ületavad oma „mulle meeldib“-krambi ja eelistavad korrastatud termineid omaloomingule.

Kokkuvõtteks

Artikli algul viidatud 2007. aasta sissejuhatavatel mõttetalgutel tehti etteheiteid toona käibinud õigekeelsussõnaraamatule (2006): „Haridus tähendab tänapäeval märksa rohkemat kui teadmisi, oskusi ja vilumusi, kui aga tippida Keelevara portaalis ÕS 2006 all sisse märksõna *haridus*, saame ikkagi vasteks õpitud teadmised, oskused, vilumused.“ Mida ta tänapäeval tähendab, selle saame teada haridusleksikonist. Seal on *haridus* defineeritud kui „inimese vaimsete, füüsiliste, kõlbeliste, esteetiliste, sotsiaalsete ja emotsionaalsete eelduste arendamise sihipärane protsess ning selle tulemus. Haridus omandatakse vastasmõjus ümbritseva keskkonna ja kultuuriga. Ühiskonna tasandil käsitatakse haridust kui ühiskondlikult institutsionaliseeritud valdkonda isiksuse arenguks“. Kogu leksikon avab ja seostab inimõtte lääneliku arenguga seda inimese, ühiskonna ja kultuuri vastastikmõjus tekkivat fenomeni, mis on ühtaegu inimese kultuuriomane ja võimetekohane subjektiivne seisund

ning ühiskonna kui tema kasvuümbruse formaalne toimesfäär, mille objekt inimene tahes-tahtmata on. Teiselt poolt leiame viiekeelsest „Hariduse ja kasvatus sõnaraamatust” paratamatult lühida piirdeselt, et haridus on õppekavaga ettenähtud teadmiste, oskuste, vilumuste, väärtuste ja käitumisnormide süsteem, mida ühiskond tunnustab – see on endistviisi ajastuomane domineeriv tähenduskonstruktsioon, mis vaatab mööda hariduse subjektist ja tema kultuuriümbrusest, kuid ka anti-ühiskonnast, mis on praegu „tavalisega”

tugevasti läbi põimunud ja kasutab ära selle ametlike struktuure.¹¹ Kes saaks kõike seda sõnastikku panna?

Jääb niisiis loota, et veebikeskkond siin tutvustatud teosed lähiajal seob ning piinlikud autorsusapsudki parandab. Kaks raamatut koos on eesti kultuuri oluline suurteos, mis väärrib meie tähelepanu, tänu ja süvenemist.

KRISTA KERGE

---

¹¹ Sama leiame ka Vikipeedias.